

Верховний
Суд

«Договірні спори: практика Верховного Суду»

Василь Крат, суддя ВС
Telegram: <https://t.me/glossema>

29 липня 2022 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Крат В. Огляд специфіки регулювання окремих цивільних відносин під час воєнного стану. URL: <https://t.me/glossema/105>

Крат В. Значення договору в приватному праві крізь призму практики Верховного Суду. URL: <https://t.me/glossema/247>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

ТРОХИ ПРО ПРИВАТНЕ ПРАВО
В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

АВТОР ІДЕЇ ТА РЕДАКТОР
ВАСИЛЬ КРАТ

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право	111
Виконання зобов'язань у практиці Касаційного цивільного суду	111
Трохи про неустойку	114
Стягнення штрафу за попереднім договором	117
Трохи про прощення кредитора	119
Трохи про припинення зобов'язання	120
Трохи про договір	126
Трохи про договір купівлі-продажу	129
Трохи про договір дарування	133
Трохи про розірвання договору довічного утримання	137
Трохи про договір найму (оренди)	138
Форма договору найму нежитлового приміщення вчиненого на три роки і більше	145
Трохи про ризики в договорі найму	146
Трохи про договори про надання послуг	147
Страхові спори в практиці Верховного Суду	155
Трохи про обов'язковість умов договору страхування	158
Невиконання страховиком свого обов'язку щодо подання інформації про укладений договір до централізованої бази даних не зумовлює його нікчемність	160
Трохи про стягнення боргу	161
Трохи про внесення інформації про особу до Єдиного реєстру боржників	167
Трохи про кондицію	168
Користування чужим майном (майном потерпілого) як безпідставно набуте майно	173
Трохи про делікти	174
Компенсація моральної шкоди в судовій практиці	178
§ 6. Спадкове право	184
Трохи про спадкування	184
Ще трохи про спадкування	188

Специфіка регулювання окремих цивільних відносин під час воєнного стану

Трохи про приватне право 🤔

 Регулювання_окремих_...с_воєнного_стану.pdf
118.0 KB
[ЗАВАНТАЖИТИ](#)

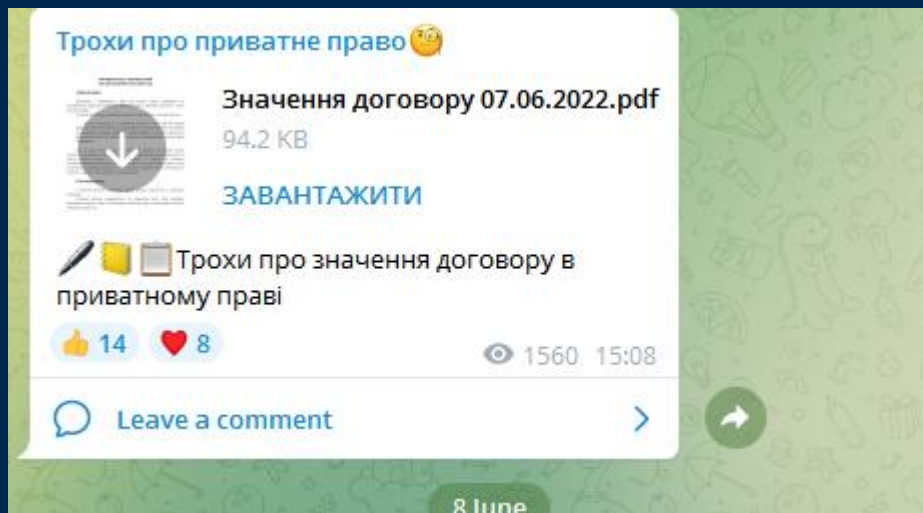
У підпунктах 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20>) урегульовано застосування окремих цивільно-правових конструкцій в період воєнного стану.

👍 13 🔥 2 😊 1 👁 2652 відредаговане 18:24

 [Leave a comment](#) >

Значення договору

Регулювання договірних конструкцій

Чим регулюється?! ЦК як основний акт
Постанова КЦС ВС від 10 жовтня 2018 року
у справі № 362/2159/15-ц

Тлумачення статті частини 3 статті 698 ЦК України дозволяє зробити висновок, що: законодавець встановив пріоритет ЦК України в регулюванні договору роздрібної купівлі-продажу; у випадку відсутності регулювання на рівні ЦК України застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Чи регулюються підзаконними актами?!

Ухвала КГС ВС від 06.07.2022 у справі № 912/1941/21

39. Звідси, положення постанови від 08.04.2020 № 766, яка є підзаконним нормативно-правовим актом, не можуть бути спеціальними відносно положень Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, які є законами.

40. За таких обставин колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку про те, що положення постанови від 08.04.2020 № 766 є спеціальними щодо правового регулювання спірних правовідносин, викладеного у постанові Верховного Суду від 25.01.2022 у справі № 911/782/21.

Закон № 2120-IX

Підпункти 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20>

Звернення стягнення на предмет іпотеки під час воєнного стану

Постанова КЦС ВС від 13 липня 2022 року

у справі № 202/939/18

Разом із тим, оскільки на момент прийняття Верховним Судом постанови, за якою рішення суду першої інстанції про звернення стягнення на предмет іпотеки підлягає залишенню в силі, є чинним Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» доповнено пунктом 5-2, за змістом якого у період дії в Україні воєнного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статей 41, 47 цього Закону (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах), то існують підстави для зупинення виконання рішення суду першої інстанції в частині задоволення первісного позову про звернення стягнення на предмет іпотеки на період дії в Україні воєнного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування. Після спливу вказаного строку правила статей 41, 47 Закону України «Про іпотеку» відновлять свою дію без постановлення окремого рішення суду або прийняття окремого закону.

Договір як юридичний факт

«Організаційні» конструкції

Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 344/434/16-ц

Аналіз статті 635 ЦК України свідчить, що по своїй суті попередній договір є організаційним і на його підставі не відбувається розпорядження майном.

Застосування неустойки

для забезпечення «організаційних» зобов'язань

Постанова КЦС ВС від 17 листопада 2021 року у справі № 172/1159/20

За допомогою неустойки (штрафу, пені) допускається забезпечуватися виконання значної кількості зобов'язань. Зокрема, неустойка може забезпечувати виконання: договірних зобов'язань, що традиційно для цивільного обороту, оскільки в більшості випадків саме в договорі його сторони встановлюють неустойку (штраф або пеню). Причому це може відбуватися як під час укладення договору для забезпечення виконання зобов'язання, так і після, але до виконання тих зобов'язань, які виникли на його підставі. **Не виключається забезпечення зобов'язань, які виникли на підставі організаційного договору (зокрема, попереднього);** недоговірних зобов'язань, що не характерно, проте положеннями статті 549 ЦК не виключається; позитивних та негативних зобов'язань.

Реальний договір

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року
у справі № 355/385/17

Реальним (від лататинського *res* - річ) вважається договір, що є укладеним з моменту передачі речі або вчинення іншої дії. Для укладення реального договору необхідна наявність двох юридичних фактів: а) домовленість між його сторонами стосовно істотних умов договору; б) передача речі однією стороною іншій стороні або вчинення іншої дії. По своїй юридичній сутності договір страхування, за загальним правилом, є реальним договором.

Оплатність договору купівлі-продажу
Постанова КЦС ВС від 02 вересня 2020 року
у справі № 757/5252/17-ц

По своїй юридичній суті договір купівлі-продажу є імперативно
оплатним.

Сторони договору купівлі-продажу можуть домовитися про
ціну або про спосіб її визначення, або ж буде застосовуватися
механізм передбачений статтею 632 ЦК України.

Договір як зобов'язальне правовідношення

Переддоговірні відносини

Постанова КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 753/731/16

Тлумачення пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України свідчить, що переддоговірний обов'язок страхувальника надати страховику достовірні відомості про об'єкти страхування і фактори ризику є проявом найвищої добросовісності (доктрина *uberrima fides*) і пов'язаний з ризиковим характером договору страхування. По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику. Нікчемність другого договору страхування пов'язується із невиконанням переддоговірного обов'язку, який має суттєве значення для виконання майбутнього договору страхування. Цивільне законодавство не містить вказівки про те, який стандарт розкриття інформації майбутнім страхувальником має бути застосований. З урахуванням принципів цивільного права, слід зробити висновок, що для розкриття інформації майбутнім страхувальником потрібно застосувати конструкцію «розумного повідомлення про ризик», тобто, майбутній страхувальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхується.

Договір як документ

Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми Постанова КЦС ВС від 17 листопада 2021 року у справі № 172/1159/20

Під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксація. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності. Законодавець передбачив тільки дві форми правочинів - усну та письмову (електронну).

Під державною реєстрацією правочину розуміється офіційне визнання та підтвердження державою факту вчинення правочину. **Варто розрізняти форму правочину і його державну реєстрацію. Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми.**

З урахуванням змісту абзацу 4 частини першої статті 635 ЦК України та статті 14 Закону України «Про оренду землі» (в редакції чинній на момент укладення попередніх договорі оренди землі від 27 лютого 2019 року) попередній договір оренди землі мав бути вчинений у письмовій формі. Станом на 27 лютого 2019 року в законодавстві була відсутня вимога про необхідність проведення державної реєстрації попереднього договору оренди землі.

«Конкуренція» примірників договору

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17

На користь позиції позивачів є аргумент про те, що надані позивачами договори, якими передбачено строк оренди 3 роки, містять підписи та скріплені на кожній сторінці печаткою відповідача.

На користь позиції відповідача є аргумент про те, що в актах прийому-передачі земельних ділянок вказаний строк оренди 25 років.

«Зважаючи» ці аргументи суд підкреслює, що у всіх примірниках міститься вказівка про однакову юридичну силу трьох примірників, і з очевидністю навряд чи можливо прийняти аргументи позивачів чи відповідача, а тому найбільш розумним є висновок, що сторони не домовилися щодо строку оренди і, з урахуванням частини другої статті 763 ЦК України, договори оренди укладені на невизначений строк.

Суди на ключовий аргумент позивачів щодо строку оренди відповіли по іншому, вважаючи, що строк оренди складає 25 років, а тому оскаржені рішення слід змінити в мотивувальній частині.

Паспорт споживчого кредиту

Постанова ОП КЦС ВС від 23 травня 2022 року у справі № 393/126/20

І під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація. Правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами. Першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін. Зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- і багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво- або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину.

Потрібно розмежовувати форму правочину та спосіб підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитором по наданню споживачу інформації, необхідної для порівняння різних пропозицій кредитора. Способом підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитора є паспорт споживчого кредиту. Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит та дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не відбувається фіксація волі сторін договору та його змісту.

Договір як «регулятор» (див: European Contract Code)

«Регулятор» юридично-значимих повідомлень

Постанова КЦС ВС від 12 травня 2022 року у справі № 756/15123/18

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим).

«Регулятор» парафування, «конкуренції примірників»

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування, зокрема: парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору; визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору. У разі наявності таких правил в договорі, то саме за їх допомогою має вирішуватися «конкуренція» примірників договору стосовно тих чи інших умов.

У випадку, коли сторони не урегулювали в договорі парафування (підписання кожної із сторінок договору) та визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору, то найбільш розумним та прийнятним є висновок, що сторони не домовилися щодо тих умов, які відрізняються і в цьому разі відносини сторін мають регулюватися нормами актів цивільного законодавства.

Ризики в договорі

Постанова КЦС ВС від 22 вересня 2021 року у справі № 207/3254/18

За загальним правилом ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник (стаття 323 ЦК України). Сторони в договорі найму не позбавлені можливості застосувати статтю 323 ЦК України, яка є диспозитивною нормою, і передбачити, що такий ризик покладається на наймача і під час найму, а не лише в разі затримки повернення орендованої речі.

Суть правила про ризик випадкового знищення або пошкодження речі, яка передана в найм, зводиться до того, що: (а) коли майнові втрати (знищення чи пошкодження) настають за відсутності вини наймача або наймодавця, то за загальним правилом покладаються на власника (наймодавця); (б) при розподілі ризику в договорі найму таким чином, що він перекладений на наймача, то у разі випадкового знищення або пошкодження предмета найму наймач зобов'язаний компенсувати наймодавцю як власнику його майнові втрати. Це пов'язано з тим, що на наймача покладено ризик випадкового знищення або пошкодження.

Ризики в договорі

Постанова КЦС ВС від 22 вересня 2021 року у справі № 207/3254/18

Сторони в договорі найму можуть встановити обов'язок наймача укласти договір страхування речі, яка передана в найм. При цьому може бути передбачено, зокрема, строки укладення договору страхування, вартість на яку страхується річ, порядок підтвердження виконання такого обов'язку тощо. У разі якщо договором або законом встановлено обов'язок наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, то постає питання про правові наслідки невиконання такого договірного обов'язку, оскільки ні у статті 771 ЦК України, ні в параграфі 1 глави 58 ЦК України вони не визначаються. Сторони в договорі найму можуть самостійно визначити правові наслідки невиконання обов'язку наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, зокрема, передбачити штраф або встановити додаткову підставу відмови чи розірвання договору найму або відшкодування збитків. За відсутності встановлення в договорі правових наслідків більш справедливим і розумним є застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) частини другої статті 12 Закону України «Про оренду землі». Стаття 772 ЦК України регулює розподіл ризику випадкового знищення або випадкового пошкодження речі, яка передана в найм. Втім змістовно назва статті 772 ЦК України ширша за її зміст, оскільки стаття 772 ЦК України визначає розподіл ризику лише у разі затримки наймачем повернення речі. Тому статтю 772 ЦК України належить тлумачити та застосовувати у взаємозв'язку із статтею 323 ЦК України.

«Регулятор» наслідків оспорюваного правочину
Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року
у справі № 355/385/17

Тлумачення статей 215 та 216 ЦК України свідчить, що учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору здійснювати його кваліфікацію як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину.

Договір як «конкретизатор»

Постанова ОП КЦС ВС від 01 березня 2021 року

у справі № 180/1735/16-ц

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди.

Застосування договору до відносин сторін,
що виникли до укладення договору
Постанова ВП ВС від 08 вересня 2020 року в справі № 916/667/18

7.34. Водночас відповідно до частини третьої статті 631 ЦК України сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

7.35. Таким чином, положення договору про те, що сторона договору отримала належні їй платежі до підписання договору, свідчить про те, що сторони домовилися вважати сплату коштів, здійснену раніше за відсутності правових підстав, виконанням укладеного договору стороною, яка за цим договором мала сплатити гроші.

Застосування договору до відносин сторін,
що виникли до укладення договору

Постанова КЦС ВС від 21 листопада 2018 року у справі № 753/12832/15-ц

Тлумачення частини третьої статті 631 ЦК України свідчить, що сторони в тому чи іншому договорі можуть передбачити застереження про застосування до відносин сторін, що виникли до укладення договору, умов договору, який укладається пізніше.

Втручання в «чужі» договірні відносини

Постанова КЦС ВС від 08 червня 2022 року у справі № 396/269/18

За загальним правилом, договір як універсальний регулятор приватних відносин, є підставою для встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків саме для його сторін. Тобто, **по-перше, регулююча сила договору стосується його сторін.**

По-друге, в певних випадках не сторона договору може наділятися **правами та обов'язками** (наприклад, стаття 636 ЦК України, частина перша статті 816 ЦК України). По-третє, законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини.

Втручання в «чужі» договірні відносини
Постанова КЦС ВС від 08 червня 2022 року
у справі № 396/269/18

Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

На рівні норм цивільного законодавства відсутня норма яка б передбачала б нікчемність договору іпотеки чи виключала можливість звернення стягнення на предмет іпотеки в разі, якщо внаслідок вчинення договору іпотеки відбулося втручання в чужі договірні відносини, зокрема договір купівлі-продажу з відстроченням платежу.

Договір «не регулятор»

Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 757/62043/18-ц

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, **вчинення договору не для регулювання цивільних відносин** та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації.

Фраудаторність договору

Постанова КЦС ВС від 19 травня 2021 року у справі № 693/624/19

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраудаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «фраудаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов`язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника)

Принципи і договір

Тлумачення норм ЦК з урахуванням розумності

Постанова КЦС ВС від 29 червня 2022 року в справі № 571/1607/20

Тлумачення норм ЦК, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

дозвіл органу опіки та піклування по своїй суті є адміністративним актом, який має приватноправову дію та орієнтований на приватне право;

такий дозвіл потрібний для охорони державою інтересів окремих осіб, зокрема, з метою недопущення припинення права, зменшення майна, і тому держава вважає за необхідне в певних випадках «втручатися» в приватноправові відносини батьків (осіб, які їх замінюють, опікунів, піклувальників) та вимагати отримання дозволу;

для передання майна неповнолітній дитині у власність за договором дарування не потрібний дозвіл органу опіки та піклування і тому такий договір не може бути кваліфікований як нікчемний на підставі частини першої статті 224 ЦК України.

Принципи та договір

Постанова ВП ВС від 02 листопада 2021 року у справі № 917/1338/18

94. Справедливість, добросовісність, розумність належать до загальних засад цивільного законодавства, передбачених статтею 3 ЦК України, які обмежують свободу договору, встановлюючи певну межу поведінки учасників цивільно-правових відносин. Ці загальні засади втілюються у нормах права та умовах договорів, регулюючи конкретні правовідносини так, що кожен із учасників відносин зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права та виконувати цивільні обов'язки, захищати власні права та інтереси, дбаючи водночас про права та інтереси інших учасників, зокрема, передбачаючи можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам і інтересам інших учасників.

Принципи та договір

Постанова ВП ВС від 25 травня 2021 року у справі № 149/1499/18

21. За змістом частини третьої статті 6 ЦК України сторони у договорі на власний розсуд можуть урегулювати у договорі відносини, диспозитивно врегульовані в актах цивільного законодавства та не можуть відступати від імперативних його положень.

25. Позивач у касаційній скарзі вказав, що, на його думку, сторони на власний розсуд можуть встановити спосіб визначення плати за користування позикою (у процентному відношенні до суми позики чи у твердій сумі). Велика Палата Верховного Суду зауважує, що якщо сторони встановили плату за користування позикою у процентному відношенні до суми позики, то це дозволяє обчислити розмір такої плати у твердій сумі на час, коли цю плату слід внести. Якщо ж сторони встановили таку плату у твердій сумі на час, коли її слід внести, то це дозволяє зробити зворотний розрахунок і визначити розмір плати за користування позикою у процентному відношенні до суми позики. Отже, способи визначення такої плати у твердій сумі та у процентному відношенні є еквівалентними (взаємозамінними). Тому визначення плати за користування позикою у твердій сумі є правомірним. Отже, суди першої й апеляційної інстанцій помилково відмовили позивачеві у стягненні 300 000,00 грн плати за користування позикою, встановленої сторонами договору позики.

Venire contra factum proprium

«Зародження» засад урахування суперечливої поведінки пов'язують із формулюванням Ульпіана (D.1.7.25):

після смерті своєї дочки, яка жила як мати сімейства, еманципована ніби законним шляхом, і померла вже після того, як склала заповіт спадкоємцям, її батькові заборонено порушувати судовий спір щодо вчиненого ним, нібито він звільнив її незаконно, оскільки свідків не було (*post mortem filiae suae, quae ut mater familias quasi iure emancipata vixerat et testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur*).

З часом *venire contra factum proprium* була вдосконалена глосаторами та постглосаторами.

Draft Common Frame of Reference (DCFR)

I. – 1:103: Good faith and fair dealing

(1) The expression “good faith and fair dealing” refers to a standard of conduct characterised by honesty, openness and consideration for the interests of the other party to the transaction or relationship in question.

(2) It is, in particular, contrary to good faith and fair dealing for a party to act inconsistently with that party’s prior statements or conduct when the other party has reasonably relied on them to that other party’s detriment.

Добросовісність і доктрина заборони суперечливої поведінки Постанова ОП КЦС від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Свобода правочину і договірне правовідношення

Постанова КЦС ВС від 06 липня 2022 року у справі № 303/2983/19

Для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин (зокрема, щодо відмови від одностороннього правочину).

Обміркувавши аргументи учасників справи та встановлені обставини справи, колегія суддів вважає, що прощення боргу втілене в односторонньому правочині ТОВ «Кей-Колект». Колегія суддів підкреслює, що кредитор, з урахуванням принципу свободи правочину, не вчиняв такий односторонній правочин як відмова від прощення боргу; апеляційний суд, встановивши, що відсутня будь-яка заборгованість за договором, зробив обґрунтований висновок про задоволення позовних вимог, хоча й помилково з декількох підстав. Тому постанову апеляційного суду в цій частині належить змінити в мотивувальній частині.

Свобода договору

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Тлумачення пункту 3 статті 3, статті 627 ЦК України свідчить, що свобода договору має декілька складових.

Зокрема, свобода укладання договору; у виборі контрагента, виду договору, визначенні умов договору, форми договору.

При реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження.

Причому останні є одночасно й межами саморегулювання.

Свобода договору

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Вони передбачені в абзаці 2 частини третьої статті 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства в разі існування однієї з таких підстав:

наявності в акті цивільного законодавства прямої вказівки про неможливість сторін відступати від його імперативного положення (наприклад, згідно частини п`ятої статті 576 ЦК України предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом);

Свобода договору

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

якщо зі змісту акту цивільного законодавства випливає обов'язковість його положень, яка може мати вигляд вказівки в акті цивільного законодавства на нікчемний характер відступу від його положень, або виражатися за допомогою інших правових засобів (наприклад, таким буде припис абзацу 2 частини першої статті 739 ЦК України, що умова договору, відповідно до якої платник безстрокової ренти не може відмовитися від договору ренти, є нікчемною);

Свобода договору

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

якщо це впливає із суті відносин між сторонами. Ця підстава не є логічним закінченням абзацу 2 частини третьої статті 6 ЦК. Такі міркування зумовлені тим, що стаття 6 ЦК України присвячена регулюванню співвідношення актів цивільного законодавства й договору, а не їх кореляції із сутністю відносин між сторонами. Адже сутність цих відносин полягає в їх договірному характері. Тому її застосування фактично можливе тільки за наявності будь-якої з двох попередніх підстав, тобто прямої вказівки, або ж якщо обов'язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

Непонайменовані договори
Постанова КЦС ВС від 21 березня 2018 року
у справі № 761/11589/16-ц

Тлумачення статті 6 ЦК України свідчить, що сторони мають право укласти договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Такі договори є непонайменованими, оскільки не визначені в актах законодавства. Свої відносини в непонайменованих договорах сторони врегульовують на власний розсуд.

Непонайменовані договори
Постанова КЦС ВС від 13 квітня 2022 року
у справі № 366/599/19

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними (частина п'ята статті 1109 ЦК України).

Умови ліцензійного договору, які суперечать положенням цього Кодексу, є нікчемними (частина дев'ята статті 1109 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що вимоги частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України розраховані на їх застосування до тих ситуацій, якщо між сторонами вчинено ліцензійний договір. У разі, якщо вчинено непонайменований договір, то положення частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України не підлягають застосуванню.

Обов'язковість договору (принцип «pacta sunt servanda»)

Постанова ОП КЦС ВС від 23 січня 2019 року

в справі № 355/385/17

Тлумачення статті 629 ЦК України свідчить, що в ній закріплено один із фундаментів на якому базується цивільне право - обов'язковість договору. Тобто з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати. Не виконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: (1) розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; (2) розірванні договору в судовому порядку; (3) відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; (4) припинення зобов'язання на підставах, що містяться в главі 50 ЦК України; (5) недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду).

Відмова від договору

Постанова КЦС ВС від 08 вересня 2021 року у справі № 727/898/19

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «розірвання договору» (статті 651 - 654 ЦК України). Вона охоплює собою розірвання договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. У спеціальних нормах ЦК України досить часто використовується формулювання «відмова від договору» (наприклад, у статтях 665, 739, 766, 782). Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків.

Зміна ціни після укладення договору
Постанова КЦС ВС від 19 серпня 2019 року
у справі № 395/499/16-ц

Тлумачення частини другої статті 632 ЦК України свідчить, що в цій нормі закріплено принцип стабільності (або відносної неможливості зміни) встановленої сторонами ціни, що є проявом обов'язковості виконання умов договору (стаття 629 ЦК України). У частині другій статті 632 ЦК України допускається наявність винятків, які можуть бути встановлені договором або законом. При цьому в законі або ж договорі обов'язково мають бути визначені як випадки зміни ціни, так і умови такої зміни.

Clausula rebus sic stantibus

Постанова КГС ВС від 08.12.2020 у справі № 910/11888/19

38. Згідно з ч. 4 ст. 652 ЦК України зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

39. Отже, за змістом наведених законодавчих положень зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин в судовому порядку, як і розірвання договору з цих підстав, виходячи з принципу свободи договору, є заходами, що застосовуються за наявності підтвердження дійсної істотної зміни обставин, з яких виходили сторони, укладаючи цей правочин.

40. Істотна зміна обставин, у свою чергу, є оціночною категорією, яка полягає у зміні договірною зобов'язання таким чином, що його виконання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків.

41. При цьому закон пов'язує можливість внесення змін до договору у судовому порядку не лише з наявністю істотної зміни обставин, а з наявністю чотирьох умов, визначених ч. 2 ст. 652 ЦК України.

42. Подібна правова позиція викладена у постановах Верховного Суду України від 21.02.2011 у справі № 9/219-09, від 20.02.2012 у справі № 6-93цс11.

Випадок і непереборна сила

Постанова ДСП КЦС ВС від 14.11.2018 у справі № 757/58385/16-ц

За своєю сутністю цивільно-правова відповідальність означає виникнення у особи обов'язку майнового характеру, якого не було до вчинення правопорушення.

У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірного зобов'язання. Тому стаття 617 ЦК України не може бути застосована як підстава, що виключає виконання договірного зобов'язання.

Тлумачення умов договору

Тлумачення правочину

Постанова КЦС ВС від 26 червня 2019 року у справі № 126/3476/16-ц

Аналіз положень статті 213 ЦК України свідчить, що тлумачення правочину - це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). Потреба в тлумаченні виникає в разі різного розуміння змісту правочину його сторонами, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів змісту.

Тлумачення умов договору
Постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2018 року
у справі № 753/11000/14-ц

Відповідно до частини першої статті 637 ЦК України тлумачення умов договору здійснюється відповідно до статті 213 ЦК України. У частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України визначаються загальні способи, що застосовуватимуться при тлумаченні, які втілюються в трьох рівнях тлумачення.

Перший рівень тлумачення здійснюється за допомогою однакових для всього змісту правочину значень слів і понять, а також загальноприйнятих у відповідній сфері відносин значення термінів.

Тлумачення умов договору Постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц

Другим рівнем тлумачення (у разі, якщо за першого підходу не вдалося витлумачити зміст правочину) є порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, а також з чого вони виходили при його виконанні.

Третім рівнем тлумачення (при без результативності перших двох) є врахування: (а) мети правочину, (б) змісту попередніх переговорів, (в) усталеної практики відносин між сторонами (якщо сторони перебували раніш в правовідносинах між собою), (г) звичаїв ділового обороту; (ґ) подальшої поведінки сторін; (д) тексту типового договору; (е) інших обставин, що мають істотне значення. Таким чином, тлумаченню підлягає зміст правочину або його частина за правилами, встановленими статтею 213 ЦК України.

Contra proferentem

Правило тлумачення правочинів *contra proferentem* має римське походження. Його зародження пов'язується із формулюванням Цельза (D.34.5.26): якщо стосовно стипуляції постає питання про те, якою була її мета, то двозначність тлумачиться проти інтересів стипулятора (*cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est*). Таким чином, Цельз сформулював ідею, що в разі двозначності має бути тлумачення, яке несприятливе для стипулятора.

Contra proferentem

Постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2018 року
у справі № 753/11000/14-ц

У разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*.

Contra proferentem (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав).

Застосування contra proferentem

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17

Contra proferentem має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору, з врахуванням того, що:

contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в не вигідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність;

contra proferentem спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань);

contra proferentem застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою;

у разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань.

Contra proferentem

Постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц

Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. При цьому це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою.

Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені», але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін».

Favor conractus (favor negotii)

У часи класичних юристів формується favor testamenti. За допомогою сприятливого тлумачення зберігати, наскільки це можливо, силу заповіту. Наприклад, якщо хтось був призначений спадкоємцем під неможливою умовою, умова вважалася ненаписаною (pro nonscripto habetur), а призначення спадкоємця безумовним.

У Дигестах (D.34.5.12) зазначалося, що якщо в позовах або в ексцепціях вжито двозначний вираз, то найбільш зручно вважати, що обставина, про яку йдеться, швидше дійсна, аніж недійсна (Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat)

Якщо умова неясна і може бути витлумачена як недійсна і так, що дозволить зберегти їй силу, останнє тлумачення повинно мати перевагу (favor negotii).

Тлумачення договору *favor contractus* Draft Common Frame of Reference (DCFR)

II.-8:106: Preference for interpretation which gives terms effect
An interpretation which renders the terms of the contract lawful, or effective, is to be preferred to one which would not.

Favor contractus (favor negotii)

Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі №607/11746/17

Загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії.

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності

Перекваліфікація договору

Постанова КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17

Перекваліфікація відповідного договору може мати місце, зокрема, при: (а) недійсності договору (зокрема, удаваності договору); (б) тлумаченні змісту договору. Перекваліфікація договору можлива тільки в тих випадках, коли вона відбувається в межах спору, що стосується такого договору. Саме такий висновок зумовлений тим, що по своїй суті перекваліфікація направлена на з'ясування справжньої волі сторін договору, який перекваліфіковується в інший. А це, відповідно, можливо зробити тільки в рамках спору щодо такого договору.

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!